

ELS PAÏSOS MULTILINGÜES SÓN MÉS POBRES?

RAFEL JORBA I CASTELLVÍ

«Qui pregunta, ja respon», cantava Raimon. No és aquest el cas; ans al contrari. La meua resposta a la pregunta que se'm fa —*Els països multilingües són més pobres?*— és no. Dit d'una altra manera: m'esmerçaré a respondre en positiu, és a dir, a demostrar que els països multilingües són més rics.

Permeteu-me, tanmateix, que rebobini. Vull recuperar unes reflexions que vaig fer en la comunicació presentada a la VIII Conferència de la Societat Catalana de Comunicació —filial de l'Institut d'Estudis Catalans—, celebrada el 6 de juny de 1998 a Girona. Hi vaig parlar com a periodista en una taula rodona a l'entorn de *Què fan els mitjans de comunicació amb la llengua?*, amb la participació de Ricard Fité, Francesc Vallverdú i Mavi Dolç, entre d'altres experts.

Recordava aleshores que era periodista, no lingüista, i afirmava a tall de conclusió:

«Us ho diré clar i català: els poders públics catalans han centrat els seus esforços en la normalització quantitativa —es tractava de sumar—, però crec que ja és hora de parlar de normalització qualitativa. És a dir, es tracta de créixer en alçada, d'informar i de formar, a partir del principi que només si salvem la cultura salvarem també la llengua. Jo no sóc català perquè parlo català; parlo català perquè sóc català. Repeteixo: el concepte de ciutadania n'és la clau.

A aquesta ciutadania se la pot informar i formar en català i castellà, però també en castellà i català se la pot desinformar i deformar. L'èxit de

l'anomenada premsa comarcal —per a mi també premsa nacional— es deu a un fet bàsic: la seva aposta per la proximitat i la seva professionalitat. És evident que el fet que sigui escrita en català no explica per si sol el fenomen. El mercat ho prova prou bé.

Tota la cera és a l'altar, és a dir, el lector tria en funció del model de diari —aposta informativa i ideari—, sense que la llengua en sigui el factor determinant. Cal no oblidar un fet elemental: el català és la llengua pròpia de Catalunya, però enlloc no és escrit que el castellà sigui una llengua impròpia o estranya.

I una conclusió: hi haurà més mitjans en català, però n'hi haurà també en castellà. I a aquests segons només se'ls podran exigir dues coses. Primera, que siguin també diaris catalans, és a dir, al servei de la ciutadania de Catalunya. I segona, que no renunciïn a ser també diaris de referència de Catalunya a Espanya, és a dir, que entronquin amb allò que ha estat una constant del catalanisme: defensar una certa idea d'Espanya i no deixar que aquesta sigui només la idea que se'n té des de Castella.

Jo, com a periodista, treballaré allà on pugui sentir-me més còmode amb aquests principis, sense oblidar però que, sigui on sigui, ho faré des de la meua condició d'assalariat: on vols anar, ruc, que no llauris. Es tracta de llaurar dret; en català i en castellà, i a l'inrevés».

UN NOU PARADIGMA

Continuo rebobinant. Vull recuperar també unes altres reflexions fetes a l'Ateneu Barcelonès, el 30 de gener de 2006, en el cicle de conferències *1906, Què ens queda? La cultura, la política i la moral del primer nou-cents a debat*. Em preguntava aleshores, bo i evocant aquella fita clau que sintetitzava el punt de maduresa del Modernisme i l'eclosió del Noucentisme, si seríem també capaços de concretar avui una certa idea de Catalunya vàlida per a les properes dècades:

«¿Serem capaços de definir també nosaltres un nou catalanisme transversal que ens permeti d'encarar la complexitat del segle XXI? Aquesta és la qüestió. Escrivia Antoni Puigverd a *La Vanguardia* (9/I/2006) valorant aquell període: «La cultura catalana pot sobreviure si, jubilant el diagnòstic de 1906, és capaç de diagnosticar la seva vertadera realitat present. El nacionalisme català té corda per estona, naturalment; però té també un sostre. La cultura catalana cometrà un error fatal si continua entossudida a reduir la seva sort als límits d'aquest sostre».

Cal bastir el futur no pas sobre els drets passats, sinó fer-ho sobre els drets i deures futurs, que volem exercir i compartir. I aquesta tasca, segons Rafael Campalans —un home d'aquella fornada que va dirigir l'Escola del Treball— no exigeix l'aïllament sinó obertura. Us ho diré amb les seves paraules: Catalunya «no és solament —com voldrien alguns— la geografia i la història passada. És, sobretot, aquest deler regenerador que s'encomana a tots els homes que hi viuen, és a dir, aquesta voluntat d'història futura. No és la història que ens han contat, sinó la història que volem escriure. No és el culte als morts, sinó el culte al fills que encara han de venir».

La nació com a exercici del plebiscit quotidià de la seva ciutadania, reprenent i actualitzant la definició d'Ernest Renan.

Un nou paradigma —què volem ser i, sobretot, què volem fer junts— que és aplicable a Catalunya, al conjunt d'Espanya i a tota la Unió Europea. Que tothom, aquí i allà, pugui sentir-se allò que li doni la gana, però que actuï com a ciutadà, és a dir, subjecte a un mateix codi de drets i de deures, entre els quals els lligats a la residència. Resumint: ciutadania més residència (la vella fórmula del president Tarradellas: *ciutadans de Catalunya*).

BINOMI IDENTITAT / ALTERITAT

La complexitat catalana, que ha estat vista com un fre en el passat, pot ser un valor afegit per administrar aquestes noves realitats. Les societats del segle XXI seran encara més complexes, més plurals i també més conflictives. Es tracta de superar el binomi identitat / alteritat. ¿Què és l'alteritat sinó la identitat de l'altre? El filòsof Emmanuel Lévinas parlava de l'humanisme de l'altre home. Aquest concepte vol capgirar l'afirmació sartriana que l'infern són els altres: el futur —el cel per als creients— serà el *nos(altra)*, és a dir, nosaltres amb els altres, o no serà. El *nosaltres sols* és una contradicció *in terminis*. Oi més a Catalunya, país de marca, que té en els moviments migratoris i la cultura de mestissatge dos pilars de la seva fisonomia nacional.

La complexitat catalana, com he dit abans, ha de ser vista com un valor afegit per administrar les noves realitats. Les societats del segle XXI seran més complexes, més plurals i també més conflictives. Nosaltres estem més ben situats que altres territoris per administrar aquesta complexitat.

Des d'aquesta òptica, el bilingüisme no ha de ser vist a Catalunya com un dèficit, sinó com un superàvit. Aprenem des de petits que el nom de les coses no es confon amb les coses —una *taula* és també una *mesa*— i, alhora que aprenem a llegir i a escriure, aprenem també a tenir una visió plural de la realitat. Som més forts perquè

som més complexos. La «*mesa como unidad de destino en lo universal*» ja no existeix...

La normalització de la llengua catalana hauria d'anar més lligada al foment dels anomenats *valors freds* —drets i deures de ciutadania— i no tant als *valors calents* —identitaris i simbòlics. Això no obstant, cal ser inflexible en l'exigència del compliment estricto dels primers, és a dir, l'acceptació d'un comú denominador de drets i deures que regeix per a tots els ciutadans sense exclusions ni excepcions.

PACTE DE CIUTADANIA

L'esquer d'aquest pacte de ciutadania, que inclou el deure de conèixer la llengua catalana, ha de ser el model social del país d'acollida: protecció i promoció socials, inserció laboral, igualtat d'oportunitats, accés a l'educació i la cultura, amb el treball i el mèrit com a motor de l'ascensor social. Assistim a un esgotament de les elits catalanes. En cal una renovació que passa per posar al dia les nostres institucions —públiques i privades— i per la integració dels sectors socials emergents, inclosa la nova immigració, en aquesta tasca col·lectiva. ¿Fins quan serà socialment sostenible mantenir sense la plenitud de drets polítics una població que representa més del 14 per cent de la població catalana? El problema d'un país no són les seves elits, sinó que aquestes elits siguin només la reproducció de les elits del passat i no el resultat de la meritocràcia, la igualtat d'oportunitats i, per què no, de l'excel·lència.

No és pot regular allò que un ciutadà se sent, però sí allò que es desprèn dels deures de ciutadania i residència: «El català és la llengua oficial de Catalunya. També ho és el castellà, que és la llengua oficial de l'Estat espanyol. Totes les persones tenen el dret d'utilitzar les dues llengües oficials i els ciutadans de Catalunya tenen el dret i el deure de conèixer-les. Els poders públics de Catalunya han d'establir les mesures necessàries per a facilitar l'exercici d'aquests drets i el com-

pliment d'aquest deure» (article 6.2 de l'Estatut de Catalunya).

Només afegir una cita de George Steiner, que sovint es reproduïx escapçada, per emmarcar aquest raonament: «Europa sens dubte morirà si no lluita per les seves llengües, les seves tradicions locals i les seves autonomies socials. [...] Però, ¿com podem equilibrar les contradictòries reivindicacions d'unificació politicoeconòmica i de singularitat creativa? ¿Com podem dissociar la preservació de la riquesa de la diferència de la llarga crònica d'odis mutus? No en conec la resposta. Només puc dir que els qui són més savis que jo han de trobar-la, i que es fa tard».

Insisteixo en una idea mare: la complexitat catalana, inclosa la lingüística, és un valor afegit per poder afrontar el segle XXI i les preguntes que planteja Steiner. El respecte de la diversitat és un factor clau per a la cohesió social. Cal defugir, oi més en les èpoques de crisi econòmica, quan es desfermen les pors i els atavismes, la temptació del replegament identitari.

UNA GEOMETRIA VARIABLE

No hi ha una identitat catalana, com tampoc espanyola o francesa, sinó processos d'identificació que defineixen la geometria variable de pertinença nacional i ciutadana. Com ha apuntat un analista francès arran del debat obert a França sobre la identitat, «cal saber donar temps als immigrants per fondre's en la societat francesa i que hi puguin aportar la seva pròpia contribució».

Una de les assignatures pendents, a França i a les Espanyes, és la pedagogia de la pluralitat de sentiments identitaris. Citaré Ortega perquè se m'entengui Ebre enllà: «No es necesario ni importante que las partes de un todo social coincidan en sus deseos y sus ideas; lo necesario e importante es que conozca cada una, y en cierto modo viva, los de las demás». El respecte i el coneixement de la llengua de l'altre és un dels pilars d'aquesta pedagogia.

Si no som capaços d'articular la convivència entre «els pobles d'Espanya, les seves cultures i tradicions, llengües i institucions» (preàmbul de la Constitució), de tancar un debat que ve del segle XIX, difícilment estarem —els uns i els altres— en condicions de respondre als reptes de segle XXI. ¿Com podrem abordar la complexitat que planteja la nova immigració si no hem resolt les velles disputes *hispano-espanyoles*? L'agenda ha volgut que ambdós debats coincidissin en el temps i, de la resposta que siguem capaços de donar al primer, en dependrà també l'inici de solució del segon.

Com continuar construint el nos(altres)? La resposta passa per conrear aquella relació dinàmica del binomi identitat / alteritat. És necessària una reflexió prèvia sobre els intangibles i les actituds, també en el terreny de la promoció de la llengua. Saber escoltar, respecte mutu per damunt de la tolerància, reconeixement dels valors que ens aporta l'altre: l'hospitalitat, la solidaritat familiar, el respecte a la gent gran, l'energia vital, el sentit de la festa fins i tot quan el carro va pel pedregar...

L'altre no arriba despullat, orfe de valors i referents, i cal evitar que la defensa del valor universal dels drets humans tingui el caire d'una *segona evangelització*, a manera d'una nova croada laïcista.

LA LLENGUA DE L'ALTRE

Acabo amb el resum d'un article a *Le Monde* (18/V/2009) de Stefan Hertmans, un escriptor flamenc i investigador de la Universitat de Gant, que entronca amb les meves reflexions i, en bona part, les sintetitza. L'article portava un títol —*Les Belges doivent apprendre à parler la langue de l'Autre*— i un llarg i suggestiu subtítol: *Face à la guerre communautaire, l'arme de la démocratie linguistique*. Heus aquí la meva traducció al català: «En cap lloc del món, la insistència en el dret de parlar de manera exclusiva la pròpia llengua no afavoreix la integració. (...) A l'Europa de demà, el caràcter híbrid de Bèlgica serà una carta de futur cultural.

Els belgues estan familiaritzats amb la sofisticada de la negociació que va de bracet amb la freqüentació de l'Altre. (...) Ens ensenya que viure junts és una qüestió de diferència, i no de pensament únic. Ara que Brussel·les ha esdevingut una Babel contemporània, els belgues haurien de ser ciutadans europeus models i no la riota general. Bèlgica només podrà salvar-se per mitjà d'una política de respecte mutu. I aquest respecte comença per un gest cultural: aprendre la llengua de l'Altre i parlar-la per respecte cultural de l'alteritat —per convicció democràtica. (...)

«A la Bèlgica actual, situada a la cruïlla de les grans cultures europees, fins i tot una tercera llengua és des de fa temps una necessitat fonamental. En un passat llunyà, el cardenal Mercier, primat de Bèlgica, havia dit: Bèlgica serà llatina o no serà. La història no li ha donat la raó: Bèlgica serà políglota o no serà».

ADMINISTRAR LA COMPLEXITAT

Resumeixo. La resposta a la qüestió que se'm fa és la següent: els països multilingües són més rics. I ho són perquè l'aprenentatge de més d'una llengua contribueix a donar una visió polièdrica del món. Perquè el plurilingüisme ofereix a les societats que el practiquen un valor afegit per administrar la complexitat, respectar la diversitat i enfortir la cohesió social. Perquè la pluralitat lingüística fomenta la pedagogia de la pluralitat de sentiments identitaris i contribueix a bastir el nou nos(altres), el nosaltres amb els altres. Perquè el dret i el deure de conèixer més d'una llengua ens ensenya també la lògica de la negociació, els codis de la ciutadania i del respecte mutu. Perquè el respecte i el coneixement de la llengua de l'altre és un dels eixos del pacte de ciutadania. Perquè aquest pacte de ciutadania ha de lligar el foment de la llengua catalana a la promoció de la igualtat d'oportunitats, la meritocràcia i la renovació de les elits...

I perquè al capdavant, tot comptat i debatut, el futur serà políglota o no serà. De Catalunya estant, la tasca de normalització hauria d'entrar en una fase més qualitativa, amb la promoció de la cultura i els drets i deures de ciutadania com a contraforts de l'edifici, i desprendre's de tota càrrega política i identitària. Dit ras i curt: no podem caure en el parany de lligar el futur de la llengua i de la cultura catalanes a la sort d'una determinada aposta política, sigui del color que sigui. Entre d'altres raons, com escrivia l'amic Antoni Puigverd, perquè cometriem un error fatal si continuéssim entossudits a reduir la seva sort als límits d'un sostre determinat.

Sí, repeteixo, els països multilingües són més rics, però permeteu-me un joc de paraules final: a casa nostra tothom *es dóna compte* i ningú no se n'adona.

RAFAEL JORBA I CASTELLVÍ (Igalada, 1956) és periodista, ha treballat en diversos mitjans i ha publicat *Catalanisme o nacionalisme: proposta d'una nova laïcitat* (2004). Fins fa ben poc, ha estat membre del Consell de l'Audiovisual de Catalunya.